

Tam orta təhsil səviyyəsinin təmayül sinifləri üçün coğrafiya fənni üzrə kurikulum

Giriş

XXI əsrin əvvəlindən etibarən dünyanın əksər ölkələrində təhsil sistemində yeni baxış formalaşmağa başlamışdır. Müasir dövrdə dünyada cərəyan edən proseslər, ətraf mühitdə və ictimai həyatda baş verən dəyişiklikləri təhlil etmək üçün məkana dair coğrafi biliklərin mövcudluğu xüsusi önəm daşıyır. Müxtəlif məzmunlu beynəlxalq əlaqələrin (ticarət, təhsil, mədəniyyət, tibb, elm və s.) genişlənməsi coğrafi bilik və bacarıqların əhəmiyyətini daha qabarıq şəkildə göstərir. Azərbaycanın hər bir vətəndaşının dünyanın müxtəlif regionları və ölkəmizin özünəməxsus coğrafi xüsusiyyətləri haqqında məlumatlı olmaları onların yalnız geniş dünyagörüşə malik olması ilə məhdudlaşmır. Coğrafi bilik və bacarıqlar insanlarda yaşadığı məkanı dəyərləndirmək qabiliyyətinin formalaşmasına imkan verir, vətənpərvərlik ruhunun yüksəlməsinə xidmət edir, doğma diyara məhəbbət yaradır, öz ölkəsini beynəlxalq aləmdə tanımaq, dövlətin mövqeyini dəyərləndirmək, onun təbii zənginliklərini, iqtisadi potensialını qiymətləndirmək, dünyanın fərqli bölgə və regionlarını tanımaq, iqtisadi layihələr qurmaq, dünyada yaşayan xalqların və respublikada yaşayan etnik qrupların mədəniyyətinin müxtəlifliyini dərk etmək və azsaylı xalqların hüquqlarını qorumaq, ölkədə və dünyada ətraf mühiti mühafizə etmək kimi dəyər və səriştələrin formalaşmasında mühüm rolə malikdir.

Dünyanın inkişaf etmiş əksər ölkələrində, xüsusilə İngiltərə, Almaniya və digər ölkələrdə coğrafiya fənninin tədrisinin məqsədi gələcək nəsillərə təkcə vətənpərvərlik tərbiyəsi və doğma diyarı tanımaq, ətraf mühitə qayğıkeş münasibət göstərmək üçün müvafiq biliklər qazandırmaq deyil, həm də həyatın bütün mərhələlərində istifadə edə biləcəkləri bacarıqlar aşılamaqdır. Hazırda coğrafiyanın tədrisində yeni baxış formalaşmaqdadır. Məşhur pedaqoqlar coğrafiya fənninin tədrisini öyrənmə modelinin açarı kimi qiymətləndirir. Çünki bu fənn coğrafi hadisə və proseslərə aid məlumatları, anlayışları və dəyərləri mənimsətməklə yanaşı, şagirdlərə gələcəkdə də istifadə edə biləcəkləri müqayisə, təhlil, ümumiləşdirmə və nəticəyə gəlmə, proqnoz vermə bacarıqları da qazandırır. Qabaqcıl təcrübəyə malik olan ölkələrdə coğrafi təhsilin əsas hədəfləri coğrafi mədəniyyətin formalaşdırılmasına hədəflənmişdir və bu aşağıda verilənlərdə ehtiva olunur:

- Coğrafi hadisə və proseslər arasında əlaqələrin müəyyən edilməsi üçün təkliflər vermək;
- Kartografik təsvir vasitələrindən istifadə etməklə ərazini fiziki-iqtisadi- sosial baxımdan səciyyələndirmək;
- Dayanıqlı inkişaf baxımından mövcud ərazilərin potensialını qiymətləndirmək və proqnozlar vermək;
- Müxtəlif bilik mənbələrinə (qrafik təsvirlər, statistik məlumatlar və s.) istinad etməklə fikirləri əsaslandırmaq;
- Coğrafi anlayış və terminləri sistemləşdirmək, oxşar və fərqli cəhətlərinə görə qruplaşdırmaq, müqayisəli təhlilini vermək;
- Ətraf mühiti müşahidə etmək, nəticələri təhlil etmək, şifahi və yazılı təqdimat hazırlamaq;
- Cəmiyyətdə sosial xarakterli sorğular əsasında layihələr həyata keçirmək və təqdim etmək.

Azərbaycanda ümumi təhsilin müasirləşdirilməsi və yeniləşdirilməsi eyni zamanda bütün fənlərin, o cümlədən coğrafiyanın tədrisində özünü göstərir. Fənnin məzmunu, strukturu, fəaliyyət strategiyası, bilik və bacarıqların qiymətləndirilməsi sistemli və bir biri ilə əlaqəli şəkildə izah olunur ki, bu da cəmiyyətə coğrafiya fənni üzrə konsepsiyanın təqdim edilməsini tələb edir.

Coğrafiya fənninin konsepsiyası fənnin tədrisində bütün istiqamətləri əhatə edir. Konsepsiya hər hansı predmet, hadisə və ya prosesin sistemli şəkildə dərkini və ya şərhini nəzərdə tutan, qarşıya qoyulmuş strateji məqsədləri, həmçinin bu məqsədə çatmaq yollarını göstərən, yaxud predmet, hadisə və təzahürlərə sistemli münasibəti əks etdirən əsas fikirlərin məcmusudur.

Təqdim olunan “coğrafiya” konsepsiyasının zəruriliyi bir vaxtlar məqsədi əsasən məkanın təsvir edilməsi olan bu elmin dəyişərək, hazırda hadisə və prosesləri məkanda təhlil edən bir elmə çevrilməsi nəticəsində yaranmışdır. Bu, coğrafiya fənninin məzmunu və strukturunun əsaslı şəkildə dəyişməsinə səbəb olmuşdur. Dünyanın əksər inkişaf etmiş ölkələrində müşahidə edilən fənlərin inteqrasiyası coğrafiyanın məzmununda daha bariz şəkildə özünü göstərir. Hazırda ölkəmizdə ümumi, orta və tam orta təhsil səviyyələrində coğrafiya fəndaxili inteqrasiya məzmununda tədris olunur. Coğrafiyada fəndaxili inteqrasiyanın daha geniş olması təhsilin ümumi orta və tam orta təhsil səviyyələri üçün çox vacibdir. Çünki bu, təhsilənlərdə kompleks bilik və bacarıqların formalaşmasına təkan verir. Lakin tam orta təhsil səviyyəsində tətbiq edilən təmayüllü təhsil istiqamətlərində digər fənlər kimi coğrafiya fənninin də istiqamətləri üzrə dərinləşdirilmiş tədrisə ehtiyac vardır. Təhsilənlərin seçdiyi profilə uyğun kompetensiyalara aid ilkin bazanın daha möhkəm olması onların ixtisas seçimində daha qətiyyətli olmasına səbəb olur, təhsilənlərin müasir tələblərə cavab verən yüksək səviyyəli mütəxəssis kimi formalaşmasına və eyni zamanda seçdiyi ali təhsilə hazırlanmasında baza rolunu oynayır.

Təqdim edilən “Təmayül siniflərində “coğrafiya” fənninin təliminin konsepsiyası” da bu məqsədlərin reallaşmasına xidmət edir.

I. Tam orta təhsil səviyyəsinin təmayül siniflərində coğrafiya təliminin məzmunu

1.1. Ümumi təlim nəticələri

Tam orta təhsil səviyyəsinin X-XI təmayül sinifləri üzrə coğrafiyadan şagird:

- coğrafi hadisə və prosesləri əlaqələndirir;
- ölkəsinə aid coğrafi informasiyaları dəyərləndirir və proqnozlar verir;
- coğrafi informasiya vasitələrindən istifadə edərək təhlil və tətbiq etmək bacarıqlarını nümayiş etdirir;
- region və ölkələrin coğrafi göstəriciləri əsasında layihələr hazırlayaraq və təqdim edir;
- coğrafi məlumatları riyazi üsullarla təhlil edərək ümumiləşdirir;
- Coğrafiya elminin bəşəriyyətin qlobal problemlərinin həllində rolunu qiymətləndirir.

1.2. Məzmun xətləri

Coğrafiya fənni üzrə ümumi təlim nəticələrinin reallaşdırılmasını təmin etmək üçün məzmun xətləri aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir:

- **Coğrafi məkan**
- **Təbiət**
- **Cəmiyyət**

Coğrafi məkan. Coğrafiyanın tədrisində «Coğrafi məkan» məzmun xətti şagirdlərdə qlobal, regional və lokal miqyasda məkan anlayışını formalaşdırır. Günəş sistemində Yer planetinin tutduğu vəziyyətin və bununla bağlı baş verən hadisələrin təhlilini aparmağa imkan yaradır. Yer kürəsində coğrafi obyektlərin yerləşməsinə dair əhatəli və dəqiq məlumat almağa, ayrı-ayrı əraziləri təsvir etmək qabiliyyətinə yiyələnməyə kömək edir. Coğrafi məkana dair qazınan biliklər məhəldə cəhətləri təyin etmək, istənilən məntəqəyə qədər olan məsafələri ölçmək, onları kartoqrafik təsvirlər vasitəsilə təqdim etmək, tələb olunan ərazilərin səth quruluşunu, coğrafi xüsusiyyətlərini müqayisəli təhlil etmək, hər hansı əraziyə dair əlavə məlumat toplamaq bacarığını formalaşdıraraq, şagirdlərdə idrak fəaliyyətinin inkişafına, nəzəri bilikləri praktik olaraq tətbiq etmək vərdişinin yaranmasına səbəb olur.

Təbiət. Ümumi təhsil müəssisələrində “Təbiət” məzmun xətti şagirdlərdə Yer kürəsini vahid təbii sistem kimi qavramağa, təbii hadisələrin inkişaf qanunauyğunluğunu dərk etməyə imkan yaradır, onlar təbii proseslərin səbəblərini təhlil edir, nəticələrini aydınlaşdırır, gələcək inkişafının proqnozunu verirlər. Yer təbəqələrinə aid biliklər şagirdlərdə ekstremal, təbii dağıdıcı hadisələr zamanı davranış qaydalarına yiyələnməyə kömək edir. Təbii komplekslərin yaranması mexanizminin dərk edilməsinə, müxtəlif coğrafi amillərdən asılı olaraq ayrı-ayrı materik və okeanların daxilində coğrafi paylanma qanunauyğunluğunun izah olunmasına şərait yaradır. Şagirdlər Yer kürəsini təşkil edən iri təbii komplekslərin (materik və okeanların) özünəməxsus coğrafi xüsusiyyətlərini mənimsəməklə müasir qloballaşma şəraitində gərginləşən ekoloji problemlərin səbəb və nəticələrini şərh edir, onların həlli yollarına dair təkliflər verir, ölkədə, eləcə də regionda yaranmış ekoloji vəziyyəti qiymətləndirirlər.

Cəmiyyət. Yer kürəsində cəmiyyətə dair biliklər şagirdlərə dünya əhalisinin irqi, milli, dini, etnik tərkibinin müxtəlifliyini dərk etməyə, digər xalqların həyat tərzini və maraqlarını tanımaq imkan yaradır. Bu biliklər onlarda xalqların adət-ənənələrinə, özünəməxsus xüsusiyyətlərinə tolerant yanaşma hissini yaradır və onun əsasında milli şüuru formalaşdırır.

Şagirdlərə təbii amillərlə əhalinin yerləşməsi və sosial-iqtisadi fəaliyyəti arasındakı qanunauyğunluqları başa düşməyə, təbii və sosial amillərin iqtisadiyyatın inkişafında rolunu təhlil etməyə, elmi nailiyyətlərin tətbiqi nəticəsində insanın təbiətdən asılılığının azalma dinamikasını dərk etməyə imkan yaradır.

Onlar ölkədaxili və beynəlxalq siyasi-iqtisadi münasibətlərin insanların həyat səviyyəsinə təsirini başa düşür, iqtisadi inkişafın yaratdığı ekoloji problemlərin başvermə səbəblərini müəyyən edərək, təbii tarazlığın saxlanılmasında qlobal layihələrin tətbiqini, bunda hər bir fərdin iştirakının vacibliyini, dünyada münaqişə zonalarının yaranma səbəblərini və onların həllində beynəlxalq təşkilatların rolunu qiymətləndirir.

Yer kürəsində cəmiyyətə dair biliklər şagirdləri gələcəkdə əməkdaşlıq etmək, mədəni və iqtisadi əlaqələr qurmaq bacarığına istiqamətləndirir.

1.3. Məzmun standartları

X Sınıf

1. Coğrafi məkan məzmun xətti üzrə şagird:

1.1. Coğrafi tədqiqatlar nəticəsində cəmiyyətdə və xəritədə baş verən dəyişikliklərə aid bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

1.1.1. Coğrafiya elminin inkişafını cəmiyyətdə baş verən dəyişikliklərlə əlaqələndirir.

1.2. Yerin Günəş sistemində hərəkətlərinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

1.2.1. Müxtəlif səma cisimlərinin xüsusiyyətlərini izah edir.

1.2.2. Yer in kosmik fəzada hərəkətinin nəticələrinin təbiətə təsirini riyazi üsullarla əsaslandırır.

1.3. Kartoqrafik təsvirlərdən istifadə bacarıqlarını nümayiş etdirir.

1.3.1. Kartoqrafik təsvirləri oxuma bacarıqlarını nümayiş etdirir.

1.3.2. Kartoqrafik təsvirlər üzərində hesablamalar aparır.

2. Təbiət məzmun xətti üzrə şagird:

2.1. Coğrafi təbəqədə baş verən hadisə və proseslər arasında fiziki-coğrafi və iqtisadi-coğrafi əlaqələrə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

2.1.1. Yer qabığında baş verən endogen prosesləri izah edir.

2.1.2. Endogen qüvvələrin yaratdığı relyef formalarının müxtəlifliyini təhlil edir.

2.1.3. Relyefəməğəlmədə ekzogen amillərin rolunu qiymətləndirir.

2.1.4. Yer qabığının inkişaf tarixini təhlil edir.

2.1.5. Kartoqrafik təsvirlərə əsasən Azərbaycanın və materiklərin relyef xüsusiyyətlərini təhlil edir.

2.1.6. Hava və iqlim elementlərinin Yer səthində paylanmasını əsaslandırır.

2.1.7. Atmosfer hadisələrinin qarşılıqlı əlaqəsini təhlil edir.

2.1.8. Yer kürəsinin iqlim qurşaqlarının xüsusiyyətlərini qiymətləndirir.

2.1.9. İqlim göstəricilərini riyazi üsullarla təsvir edir.

2.1.10. Kartoqrafik təsvirlərə əsasən materiklərin və Azərbaycanın iqliminə dair icmal hazırlayıb təqdim edir.

2.1.11. Hidrosfer və onun tərkib hissələrinin xüsusiyyətlərini izah edir.

2.1.12. Dünya okeanında baş verən prosesləri qiymətləndirir.

2.1.13. Quru sularının paylanmasının müxtəlifliyini əsaslandırır.

2.1.14. Dünya okeanı və quru sularının xüsusiyyətlərini riyazi üsullarla təsvir edir.

2.1.15. Kartoqrafik təsvirlərə əsasən okeanlara, materiklərin və Azərbaycanın daxili sularına dair məlumatları təqdim edir.

2.1.16. Biosfer və coğrafi təbəqənin xüsusiyyətlərini dəyərləndirir.

2.1.17. Kartoqrafik təsvirlərə əsasən Azərbaycanda və müxtəlif regionlarda təbii komplekslərin müxtəlifliyini və bunun səbəblərini təhlil edir.

2.1.18. Coğrafi təbəqədə ekoloji tarazlığın saxlanmasının əhəmiyyətini əsaslandırır.

3. Cəmiyyət məzmun xətti üzrə şagird:

3.1. Region və ölkələrin iqtisadi müxtəlifliyinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

3.1.1. Ekoloji problemlərin yaranmasında təbii və antropogen amillərin rolunu qiymətləndirir.

XI sinif

1. Coğrafi məkan məzmun xətti üzrə şagird:

1.1. Coğrafi tədqiqatlar nəticəsində cəmiyyətdə və xəritədə baş verən dəyişikliklərə aid bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

- 1.1.1. Coğrafi hadisə və proseslərin öyrənilməsi üçün coğrafi tədqiqat metodlarını tətbiq edir.
- 1.2. Yerin Günəş sistemində hərəkətlərinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.
- 1.2.1. Yerin hərəkətinin coğrafi nəticələrinin iqtisadiyata təsirini regionlar üzrə qiymətləndirir.

1.3. Kartoqrafik təsvirlərdən istifadə bacarıqlarını nümayiş etdirir.

- 1.3.1. Kartoqrafik təsvirlərə əsasən əhalinin və təsərrüfatın yerləşməsini proqnozlaşdırır.
- 1.3.2. Kartoqrafik təsvirlər əsasında ərazilərin fiziki-coğrafi və sosial-iqtisadi icmalını hazırlayıb təqdim edir.

2. Təbiət məzmun xətti üzrə şagird:

2.1. Coğrafi təbəqədə baş verən hadisə və proseslər arasında fiziki-coğrafi və iqtisadi-coğrafi əlaqələrə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

- 2.1.1. Geoloji və tektonik proseslərin Azərbaycanın və dünyanın digər ölkələrinin iqtisadiyyatına təsirini qiymətləndirir.
- 2.1.2. Azərbaycanın, müxtəlif region və ölkələrin iqtisadiyyatına iqlimin təsirini qiymətləndirir.
- 2.1.3. Su ehtiyatlarının Azərbaycanın və dünyanın müxtəlif region və ölkələrinin iqtisadiyyatında rolunu qiymətləndirir.
- 2.1.4. Azərbaycanda və dünyanın müxtəlif regionlarında bioloji ehtiyatlarla təminatlılığı iqtisadi cəhətdən qiymətləndirir.

3. Cəmiyyət məzmun xətti üzrə şagird:

3.1. Region və ölkələrin müasir siyasi vəziyyətinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

- 3.1.1. Dünya ölkələrini müxtəlif əlamətlərinə görə sistemləşdirir.
- 3.1.2. Dünya ölkələrinin idarəetmə formalarını təhlil edir.
- 3.1.3. Dünyanın siyasi xəritəsində baş verən dəyişiklikləri qiymətləndirir.
- 3.1.4. Siyasi münaqişələrin cəmiyyətdə və xəritədə yaratdığı dəyişikliklərə dair icmal hazırlayıb təqdim edir.

3.2. Region və ölkələrin sosial müxtəlifliyinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

- 3.2.1. Əhalinin artımı və onunla bağlı problemləri əsaslandırır.
- 3.2.2. Əhalinin tərkibinin müxtəlifliyi və onun səbəblərini qiymətləndirir.
- 3.2.3. Azərbaycan, müxtəlif regionlar və ölkələr üzrə əhalinin yerləşməsini və müxtəlifliyini təhlil edir.
- 3.2.4. Demografik göstəriciləri fərqli üsullarla təqdim edir.

3.3. Region və ölkələrin iqtisadi müxtəlifliyinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

- 3.3.1. İqtisadi anlayış və qanunları cəmiyyətin iqtisadi inkişafı ilə əlaqələndirir.
- 3.3.2. Təsərrüfatın ərazi və sahəvi strukturunu qiymətləndirir.
- 3.3.3. Dünyanın müxtəlif regionları, ölkələri və Azərbaycanda iqtisadiyyatın inkişaf xüsusiyyətlərini təhlil edir.
- 3.3.4. İqtisadi göstəriciləri fərqli üsullarla təqdim edir.
- 3.3.5. Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın ölkələrin siyasi və iqtisadi həyatında rolunu qiymətləndirir.
- 3.3.6. Cəmiyyətin sosial-iqtisadi həyatı üçün davamlı inkişaf konsepsiyasının zəruriliyini əsaslandırır.

II. Təlimin təşkili və qiymətləndirmə

2.1. Təlimin təşkilinə dair əsas tələblər və fənnin xarakterinə uyğun təlim yanaşmaları

Təlim məqsədləri kompleks şəkildə həyata keçirilir, real nəticələrlə yekunlaşan müəllim və şagird fəaliyyətini əhatə edir.

2.1.1. Təlimin təşkilinə dair əsas tələblər

Müasir dövrdə pedaqoji proses əvvəlcədən müəyyən olunmuş nəticələrə əsaslanır.

Pedaqoji prosesdə:

- müəllimlər əlaqələndirici, istiqamətverici, məsləhətçi subyekt kimi çıxış edir;
- şagirdlər tədqiqatçı, təcrübəçi, yaradıcı subyektlər kimi fəaliyyət göstərirlər.

Pedaqoji prosesin məqsədəuyğun şəkildə təşkilində aşağıdakı prinsiplər əsas götürülür:

1. Pedaqoji prosesin tamlığı.
2. Təlimdə bərabər imkanların yaradılması.
3. Şagirdyönümlülük.
4. İnkişafyönümlülük.
5. Fəaliyyətin stimullaşdırılması.
6. Dəstəkləyici mühitin yaradılması.
7. Elmlilik.
8. Sistemlilik.
9. Əyanilik.
10. Şüurluluq və fəallıq.
11. Bilik və bacarıqların tamlığı və əlaqəliliyi.

Fəaliyyət xətləri. Tam orta təhsil səviyyəsinin təmayüllü X-XI siniflərində coğrafiya fənni üzrə məzmun standartlarını reallaşdırmaq üçün aşağıdakı fəaliyyət xətlərindən istifadə olunması məqsədəuyğundur.

1. Problem formalaşdırmaq və həll etmək
2. Proqnozlaşdırmaq
3. Tədqiqatı planlaşdırmaq, icra etmək, nəticələri təqdim etmək
4. Məlumat mübadiləsi etmək
5. Müzakirə etmək
6. Modellərdən istifadə etmək
7. Xəritə məlumatlarını təhlil etmək
8. Ümumiləşdirmə aparmaq
9. Dəyərləndirmək
10. Ünsiyyət qurmaq
11. Əməkdaşlıq etmək
12. Müşahidə aparmaq
13. Tətbiq etmək
14. Təqdim etmək
15. Məsələ qurmaq və həll etmək
16. Özünü yoxlamaq
17. Özünü qiymətləndirmək

2.1.2. Coğrafiya fənninin xarakterinə uyğun təlim yanaşmaları

X-XI təmayül siniflərində coğrafiyanın təlimində ümumi didaktik prinsiplər və eyni zamanda fənnin xarakterinə uyğun təlim metodlarından istifadə oluna bilər. Didaktik prinsiplər bunlardır:

- elmilik;
- əyanilik;
- müşahidəyönümlük;
- xəritə üzərində iş;
- proqnozlaşdırmaq;
- modelləşdirmək;
- ümumiləşdirmək;
- fəndaxili və fənlərarası inteqrasiya;
- məhəlşünaslıq (diyarşünaslıq);

Coğrafiya dərslərində aşağıdakı təlim metodlarından istifadə edilə bilər.

- Beyin həmləsi: “BİBO”, “Klaster”, “Anlayışın çıxarılması”
- Müzakirələr: “Diskussiya”, “Klassik dialoq”, “Açıq iclas”, “Dairəvi müzakirə”
- Rollu oyunlar: “Modelləşdirmə”, “İşgüzar oyunlar”, “Səhnələşdirmə”
- Prezentasiyalar: “Təqdimatlar”, “Ekspert qrupu”, “Esse”
- Tədqiqatın aparılması: “Problemin həlli”; “Konkret fiziki hadisənin tədqiqi”; “Layihələrin hazırlanması”
- “Elmi və sosial sorğu anketlərinin hazırlanması və cavabların təhlili”; “İdeyalar xalısı”
- Məntiqi təfəkkürün inkişafına yönəlmiş üsullar: “Alqoritm çıxarılması – analizdən sintezə”; “Ən mühümü”; “Tapşırıqlar qrupu üçün süjet xəttinin hazırlanması”; “Alqoritm üzrə təsvir zəncirinin qurulması” və s. də mövcuddur.

2.2. Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi

2.2.1. Qiymətləndirmənin əsas prinsipləri

Təlim prosesində qiymətləndirmə ilk növbədə dərslərin qiymətləndirilməsini tələb edir. Qiymətləndirmə zamanı əsas diqqət tək cə fənn üzrə verilmiş informasiyanın mənimsənilməsinə deyil, həm də cəmiyyətin həyatında bir vətəndaş kimi iştirak etmək üçün zəruri olan bacarıqların mənimsənilməsinə yönəldilir. Müasir vətəndaş cəmiyyətində bu bacarıqlar fəaliyyətin dörd növündə cəmlənir:

- **tədqiqat (tənqidi təhlil)** – müasir qiymətləndirmədə əsas prinsiplərdən biri şagirdin tədqiqatçı rolunda olmasıdır;
- **kommunikasiya (ünsiyyət)** – şagirdlərin bir biri və müəllim ilə yarada bildiyi əlaqədir. Bu ilk növbədə şifahi və yazılı ola bilər;
- **informasiyanın verilməsi və başa düşülməsi** – bu prinsip dərslərin prosesində informasiyaların dəqiq, mübahisə doğurmayan şəkildə verilməsi və şagirdlər tərəfindən qavranılmasını ifadə edir;
- **fərdi və kollektiv fəaliyyətin təşkili** – müasir qiymətləndirmədə fərdi, cütlər və qrup şəklində qiymətləndirmə aparılır. Bu isə təhsilçilərdə məsuliyyəti artırır.

Şagirdlərin verdiyi cavablara olan münasibətdə “səhv cavablar ola bilməz, onlar müxtəlif ola bilər” müddəası əsas prinsiplərdən biri olmalıdır. Bu prinsiplərin ardıcıl həyata keçirilməsi bir-birilə rəqabət aparmamağa, əksinə, əməkdaşlıq etməyə, ümumi mövqə işləyib hazırlamağa imkan verir. Ümumiyyətlə, fəal təlim metodlarının tətbiq edildiyi dərslərdə müəllim etibara, hörmətə əsaslanan əməkdaşlığa hazır olmalıdır.

Tətbiq edilən bütün növ qiymətləndirmələrin aparılmasında aşağıdakı prinsiplərə riayət olunur:

– məqsəduyğunluq;

- nailiyyətlərin və təhsil imkanlarının qarşılıqlı dəyərləndirilməsi;
- toplanmış məlumatların keyfiyyətə müvafiqliyinin və etibarlılığının təmin olunması;
- qiymətləndirmədə şəffafıq, ədalətlik, qarşılıqlı razılaşma və əməkdaşlıq;
- təlim fəaliyyətində qiymətləndirmə nəticələrinin inkişafetdirici rolunun təmin olunması.

2.2.2. Qiymətləndirmə meyarları

Qiymətləndirmə meyarları məzmun xətlərinin qiymətləndirmə sxemləri (QS) şəklində hazırlanır. Qiymətləndirmə sxemi uyğun məzmun standartlarının hər birinin 4 səviyyə (rubrik) üzrə qiymətləndirmə şkalasından ibarətdir. Qiymətləndirmə şkalası B.Blum taksonomiyasına uyğun idrak fəaliyyəti piramidasının oturacaqdan zirvəsinə doğru şagirdin inkişafını əks etdirir. Şkalada I və II səviyyədə orta idrak fəaliyyəti nümayiş etdirən şagirdlər, III və xüsusilə IV səviyyədə isə daha yüksək idrak fəaliyyəti nümayiş etdirən şagirdlər nəzərdə tutulur:

X sinif üzrə

Sıra №-si	Məzmun standartı	Qiymətləndirmə (səviyyələr üzrə)
Coğrafi məkan		
1.1.	Coğrafi tədqiqatlar nəticəsində cəmiyyətdə və xəritədə baş verən dəyişikliklərə aid bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir	1.1.QS.1. Coğrafi tədqiqatlar nəticəsində cəmiyyətdə və xəritədə baş verən dəyişikliklərə aid bilik və bacarıqlar nümayiş etdirməsinə dair qiymətləndirmə sxemi
1.1.1.	Coğrafiya elminin inkişafını cəmiyyətdə baş verən dəyişikliklərlə əlaqələndirir	1.1.1.IV. Müasir coğrafiyanın cəmiyyətin inkişafındakı rolunu qiymətləndirir. 1.1.1.III. Cəmiyyətin inkişafı ilə coğrafiya elminin inkişafı arasındakı əlaqəni təhlil edir 1.1.1.II. Coğrafi kəşf və tədqiqatlar nəticəsində cəmiyyətdə və xəritədə baş verən dəyişiklikləri izah edir. 1.1.1.I. Coğrafiya elminin inkişafında mühüm olan kəşf və tədqiqatları təsvir edir.
1.2.	Yerin Günəş sistemində hərəkətlərinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.	1.2.QS.2. Yer in Günəş sistemində hərəkətlərinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirməsinə dair qiymətləndirmə sxemi.
1.2.1.	Müxtəlif səma cisimlərinin xüsusiyyətlərini izah edir	1.2.1.IV. Yer və digər səma cisimlərinin əmələ gəlməsinə dair fərziyyələrin mahiyyətini təhlil edir. 1.2.1.III. Yer in və digər səma cisimlərinin öyrənilməsinə dair müasir tədqiqatları izah edir. 1.2.1.II. Yer in və digər səma cisimlərinin qarşılıqlı təsirini şərh edir. 1.2.1.I. Müxtəlif səma cisimlərinin xüsusiyyətlərini təsvir edir.

1.2.2.	Yerin kosmik fəzada hərəkətinin nəticələrinin təbiətə təsirini riyazi üsullarla əsaslandırır	1.2.2.IV. Yer in kosmik fəzada hərəkətinin nəticələrini riyazi üsullarla əsaslandırır. 1.2.2.III. Yer in kosmik fəzada hərəkətinin nəticələrini riyazi üsullarla təsvir edir. 1.2.2.II. Yerdə təbiətin müxtəlifliyini Yer in kosmik fəzada hərəkəti ilə əlaqələndirir. 1.2.2.I. Yer in kosmik fəzada hərəkətinin nəticələrini izah edir.
1.3.	Kartoqrafik vasitələrdən istifadə bacarıqlarını nümayiş etdirir	1.3.QS.3. Kartoqrafik vasitələrdən istifadə bacarıqlarını nümayiş etdirməsinə dair qiymətləndirmə sxemi
1.3.1.	Kartoqrafik təsvirləri oxuma bacarıqlarını nümayiş etdirir.	1.3.1.IV. Kartoqrafik təsvirlərin özünəməxsus cəhətlərini təhlil edir. 1.3.1.III. Kartoqrafik təsvirləri xüsusiyyətlərinə görə müqayisə edir. 1.3.1.II. Kartoqrafik təsvirləri təsnif edir. 1.3.1.I. Kartoqrafik təsvirlərin xüsusiyyətlərini izah edir.
1.3.2.	Kartoqrafik təsvirlər üzərində hesablamalar aparır	1.3.2.IV. Kartoqrafik təsvirlər üzərində apardığı hesablamaları əsaslandırır. 1.3.2.III. Kartoqrafik təsvirlərə əsasən müxtəlif hesablamalar aparır. 1.3.2.II. Kartoqrafik təsvirlər üzərində hesablamalar aparmaq üçün şərt və qaydaları izah edir. 1.3.2.I. Kartoqrafik təsvirlərin üzərində hesablamalar aparmaq üçün düsturları tətbiq edir.
2. Təbiət		
2.1.	Coğrafi təbəqədə baş verən hadisə və proseslər arasında fiziki- coğrafi və iqtisadi-coğrafi əlaqələrə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir	2.1.QS.4. Coğrafi təbəqədə baş verən hadisə və proseslər arasında fiziki-coğrafi və iqtisadi-coğrafi əlaqələrə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirməsinə dair qiymətləndirmə sxemi
2.1.1.	Yer qabığına baş verən endogen prosesləri izah edir.	2.1.1.IV. Yer qabığında baş verən endogen proseslərin nəticələrini qiymətləndirir. 2.1.1.III. Yer qabığında baş verən endogen prosesləri izah edir. 2.1.1.II. Yer qabığını təşkil edən süxurların müxtəlifliyini şərh edir. 2.1.1.I. Yer in daxili quruluşu və Yer qabığını təsvir edir.
2.1.2.	Endogen qüvvələrin yaratdığı relyef formalarının müxtəlifliyini təhlil edir.	2.1.2.IV. Endogen relyef formalarının təhlilinə əsaslanan təqdimatlar hazırlayır. 2.1.2.III. Endogen relyef formalarının yayılmasında qanunauyğunluğu izah edir. 2.1.2.II. Endogen relyef formalarını təsnif edir. 2.1.2.I. Endogen relyef formalarını təsvir edir.

2.1.3.	Relyefəmələgəlmədə ekzogen amillərin rolunu qiymətləndirir	2.1.3.IV. Ekzogen proseslərin təbiətə və cəmiyyətə təsirlərini dəyərləndirir. 2.1.3.III. Ekzogen proseslərin təsiri ilə yaranan relyef formalarını sistemləşdirir. 2.1.3.II. Ekzogen qüvvələrin təsiri ilə yaranan relyef formalarının xüsusiyyətlərini izah edir. 2.1.3.I. Ekzogen proseslərin xüsusiyyətlərini təsvir edir.
2.1.4.	Yer qabığının inkişaf tarixini təhlil edir.	2.1.4.IV. Yer qabığının relyefi və süxurlarının onun geoloji inkişafı ilə əlaqəsini əsaslandırır. 2.1.4.III. Yer qabığının inkişaf tarixini əks etdirən geoxronoloji cədvəli təhlil edir. 2.1.4.II. Yer qabığının geoloji inkişaf tarixində baş verən dəyişikliklərin məntiqi ardıcılığını izah edir. 2.1.4.I. Yer qabığının inkişaf tarixində planetar və geoloji mərhələləri fərqləndirir.
2.1.5.	Kartoqrafik təsvirlərə əsasən Azərbaycanın və materiklərin relyef xüsusiyyətlərini təhlil edir.	2.1.5.IV. Azərbaycanın və materiklərin relyefindən iqtisadiyyatın inkişafında istifadəyə dair layihələr hazırlayır. 2.1.5.III. Azərbaycanın və materiklərin relyefinin təsərrüfatın yerləşməsinə olan təsirinə əsaslandırır. 2.1.5.II. Azərbaycanın və materiklərin relyefinin formalaşmasına təsir edən endogen və ekzogen amilləri sistemləşdirir. 2.1.5.I. Azərbaycanın və materiklərin relyefini kartoqrafik təsvirlərə əsasən şərh edir.
2.1.6.	Hava və iqlim elementlərinin Yer səthində paylanması əsaslandırır.	2.1.6.IV. Hava və iqlim elementlərinin Yer kürəsinin təbiətinə təsirinə əsaslandırır. 2.1.6.III. Hava və iqlim elementlərinin paylanmasındakı müxtəlifliyi təhlil edir. 2.1.6.II. Hava və iqlim elementlərinin Yer səthində paylanması izah edir. 2.1.6.I. Hava və iqlim elementlərini fərqləndirir.
2.1.7.	Atmosfer hadisələrinin qarşılıqlı əlaqəsini təhlil edir.	2.1.7.IV. Atmosfer hadisələrinin qarşılıqlı əlaqəsinin nəticələrinə dair proqnozlar verir. 2.1.7.III. Atmosfer hadisələrinin nəticələrini təhlil edir. 2.1.7.II. Atmosfer hadisələrinin Yer səthində paylanmasını izah edir. 2.1.7.I. Atmosfer hadisələrini müqayisə edir.
2.1.8.	Yer kürəsinin iqlim qurşaqlarının xüsusiyyətlərini qiymətləndirir.	2.1.8.IV. Müxtəlif məlumatlar əsasında verilən iqlim proqnozlarını əsaslandırır. 2.1.8.III. İqlim qurşaqlarının tərkibində olan iqlim vilayətləri və iqlim tiplərinin yaranma səbəblərini təhlil edir. 2.1.8.II. İqlim qurşaqlarını müqayisə edir. 2.1.8.I. İqlim qurşaqlarının əmələ gəlmə səbəblərini izah edir.
2.1.9.	İqlim göstəricilərini riyazi üsullarla təsvir edir.	2.1.9.IV. İqlim göstəricilərinə əsasən aparılan hesablamaların əhəmiyyətini əsaslandırır. 2.1.9.III. İqlim göstəricilərinə dair hesablamaların nəticələrini təhlil edir. 2.1.9.II. İqlim göstəricilərinə dair hesablamalarda müxtəlif üsulları tətbiq edir. 2.1.9.I. İqlim göstəricilərinə dair hesablamaların üsullarını müəyyən edir.

2.1.10.	Kartoqrafik təsvirlərə əsasən materiklərin və Azərbaycanın iqliminə dair icmal hazırlayır.	2.1.10.IV. Kartoqrafik təsvirlərə əsasən Azərbaycanın və dünyanın hər hansı ərazisinin iqliminə dair təqdimat hazırlayır. 2.1.10.III. Kartoqrafik təsvirlərdə Azərbaycanın və hər hansı bir ərazinin iqliminin formalaşmasına təsir edən amilləri təhlil edir. 2.1.10.II. Azərbaycan və hər hansı bir ərazinin iqlim göstəricilərini kartoqrafik təsvirlərə əsasən izah edir. 2.1.10.I. İqlim xəritəsini oxuyur.
2.1.11.	Hidrosfer və onun tərkib hissələrinin xüsusiyyətlərini izah edir.	2.1.11.IV. Hidrosfer və onun tərkib hissələrinin bir-biri və digər təbəqələrlə əlaqəsini təhlil edir. 2.1.11.III. Materiklərin və Azərbaycanın fiziki-coğrafi mövqeyini xəritəyə əsasən izah edir. 2.1.11.II. Hidrosfer və onun tərkib hissələrini xəritə və sxemlərə əsasən müəyyən edir. 2.1.11.I. Hidrosfer və onun tərkib hissələrini təsvir edir.
2.1.12.	Dünya okeanında baş verən prosesləri qiymətləndirir.	2.1.12.IV. Dünya okeanında baş verən proseslərin təbiətə və iqtisadiyyata təsirini əsaslandırır. 2.1.12.III. Dünya okeanında baş verən proseslərin nəticələrini təhlil edir. 2.1.12.II. Dünya okeanında baş verən proseslərin yayılmasını izah edir. 2.1.12.I. Dünya okeanında baş verən prosesləri fərqləndirir.
2.1.13.	Quru sularının paylanması müxtəlifliyini əsaslandırır.	2.1.13.IV. Quru sularından istifadə edilməsinin əhəmiyyətini dəyərləndirir. 2.1.13.III. Quru sularının paylanması müxtəlifliyini təhlil edir. 2.1.13.II. Quru sularının yaranma səbəblərini izah edir. 2.1.13.I. Qurudakı su obyektlərini təsnif edir.
2.1.14.	Dünya okeanı və quru sularının xüsusiyyətlərini riyazi üsullarla təsvir edir.	2.1.14.IV. Dünya okeanı və quru sularının xüsusiyyətlərinə dair riyazi hesablamaların nəticələrinə dair fikir yürüdür. 2.1.14.III. Dünya okeanı və quru sularının xüsusiyyətlərinə dair statistik göstəriciləri təhlil edir. 2.1.14.II. Dünya okeanı və quru sularının xüsusiyyətlərini riyazi düsturlar vasitəsi ilə hesablayır. 2.1.14.I. Dünya okeanı və quru sularının xüsusiyyətlərini müəyyən etmək üçün tələb olunan riyazi düsturları müəyyən edir.
2.1.15.	Kartoqrafik təsvirlərə əsasən okeanlara, materiklərin və Azərbaycanın daxili sularına dair məlumatları təqdim edir.	2.1.15.IV. Kartoqrafik təsvirlərə əsasən regionlar üzrə quru sularının xüsusiyyətlərinə və okeanlara dair təqdimat hazırlayıb təqdim edir. 2.1.15.III. Müxtəlif məzmunlu kartoqrafik təsvirlərə əsasən Azərbaycanın və materiklərin quru sularının paylanmasını müxtəlif amillərin təsiri ilə əlaqələndirir. 2.1.15.II. Kartoqrafik təsvirlər əsasında su obyektlərinin paylanmasını izah edir. 2.1.15.I. Kartoqrafik təsvirlərdə Azərbaycanda və dünyada su obyektlərinin mövqeyini təqdim edir.

2.1.16.	Biosfer və coğrafi təbəqənin xüsusiyyətlərini dəyərləndirir.	2.1.16.IV. Coğrafi təbəqənin qanunauyğunluqlarını nümunələr gətirərək əsaslandırır. 2.1.16.III. Yer kürəsində təbii komplekslərin müxtəlifliyini təhlil edir. 2.1.16.II. Biosfer və coğrafi təbəqənin cəmiyyət üçün əhəmiyyətini izah edir. 2.1.16.I. Biosfer və coğrafi təbəqənin xüsusiyyətlərini təsvir edir.
2.1.17.	Kartoqrafik təsvirlərə əsasən Azərbaycanda və müxtəlif regionlarda təbii komplekslərin müxtəlifliyini və bunun səbəblərini təhlil edir.	2.1.17.IV. Kartoqrafik təsvirlərə əsasən təbii komplekslərin yerləşməsi qanunauyğunluqlarına dair icmal hazırlayıb təqdim edir. 2.1.17.III. Kartoqrafik təsvirlərə əsasən təbii komplekslərin paylanmasını müxtəlif amillərlə əlaqələndirir. 2.1.17.II. Kartoqrafik təsvirlərdə təbii komplekslərin yerləşməsini təqdim edir. 2.1.17.I. Kartoqrafik təsvirlərə əsasən təbii kompleksləri təsvir edir.
2.1.18.	Coğrafi təbəqədə ekoloji tarazlığın saxlanmasının əhəmiyyətini əsaslandırır.	2.1.18.IV. Coğrafi təbəqədə ekoloji tarazlığın qorunmasına layihələr təqdim edir. 2.1.18.III. Coğrafi təbəqədə ekoloji tarazlığın qorunması üçün görülən tədbirləri sistemləşdirir. 2.1.18.II. Ekoloji tarazlığın saxlanılmasının əhəmiyyətini izah edir. 2.1.18.I. Coğrafi təbəqədə ekoloji tarazlığın mahiyyətini şərh edir.
3. Cəmiyyət		
3.1.	Region və ölkələrin iqtisadi müxtəlifliyinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.	3.1.QS.5. Region və ölkələrin iqtisadi müxtəlifliyinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirməsinə dair qiymətləndirmə sxemi
3.1.1.	Qlobal ekoloji problemlərin yaranmasında antropogen amillərin rolunu qiymətləndirir.	3.1.1.IV. Qlobal ekoloji problemlərin nəticələrini və həlli yollarını qiymətləndirir. 3.1.1.III. Qlobal ekoloji problemlərin yaranmasında antropogen fəaliyyətin təsirini təhlil edir. 3.1.1.II. Qlobal ekoloji problemlərin mahiyyətini və coğrafiyasını izah edir. 3.1.1.I. Bəşəriyyətin qlobal ekoloji problemlərini şərh edir.

XI sinif üzrə

Sıra №-si	Məzmun standartı	Qiymətləndirmə (səviyyələr üzrə)
1. Coğrafi məkan		
1.1.	Coğrafi tədqiqatlar nəticəsində cəmiyyətdə və xəritədə baş verən dəyişikliklərə aid bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir	1.1.QS.1. Coğrafi tədqiqatlar nəticəsində cəmiyyətdə və xəritədə baş verən dəyişikliklərə aid bilik və bacarıqlar nümayiş etdirməsinə dair qiymətləndirmə sxemi

1.1.1.	Coğrafi hadisə və proseslərin öyrənilməsi üçün coğrafi tədqiqat metodlarını tətbiq edir.	1.1.2.IV. Coğrafi hadisə və proseslərin öyrənilməsi üçün uyğun gələn tədqiqat metodlarını tətbiq edir. 1.1.2.III. Coğrafi hadisə və proseslərin öyrənilməsində tətbiq olunan tədqiqat metodlarını təyin edir. 1.1.2.II. Coğrafi hadisə və proseslərin öyrənilməsinin tədqiqat metodlarının mahiyyətini izah edir. 1.1.2.I. Coğrafi hadisə və proseslərin öyrənilməsinin ənənəvi və müasir tədqiqat metodlarını müəyyən edir.
1.2.	Yerin Günəş sistemində hərəkətlərinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.	1.2.QS.2. Yerin Günəş sistemində hərəkətlərinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirməsinə dair qiymətləndirmə sxemi
1.2.1.	Yerin hərəkətinin coğrafi nəticələrinin iqtisadiyata təsirini regionlar üzrə qiymətləndirir.	1.2.1.IV. Yerin hərəkətinin coğrafi nəticələrinin regionların iqtisadiyyatındakı təsirini qiymətləndirir. 1.2.1.III. Yerin hərəkətinin coğrafi nəticələrini regionlar üzrə müqayisə edir. 1.2.1.II. Yerin hərəkətinin coğrafi nəticələrinin iqtisadiyata təsirini nümunələr ilə əsaslandırır. 1.2.1.I. Yerin hərəkətinin coğrafi nəticələrinin iqtisadiyata təsirini təsvir edir.
1.3.	Kartoqrafik vasitələrdən istifadə bacarıqları nümayiş etdirir.	1.3.QS.3. Kartoqrafik vasitələrdən istifadə bacarıqları nümayiş etdirməsinə dair qiymətləndirmə sxemi.
1.3.1.	Kartoqrafik təsvirlərə əsasən əhalinin və təsərrüfatın yerləşməsinə proqnozlaşdırır	1.3.1.IV. Kartoqrafik təsvirlərdən əldə etdiyi məlumatlara əsasən əhali və təsərrüfatın yerləşməsinin yeni modelini qurur. 1.3.1.III. Kartoqrafik təsvirlərə əsasən əhali yerləşməsi ilə təsərrüfatın yerləşməsinə əlaqələndirir. 1.3.1.II. Kartoqrafik təsvirlərə əsasən əhalinin və təsərrüfatın yerləşməsinin qanunauyğunluqlarını müəyyən edir. 1.3.1.I. Kartoqrafik təsvirlərə əsasən əhalinin və təsərrüfatın yerləşməsinə təsvir edir.
1.3.2.	Kartoqrafik təsvirlər əsasında ərazilərin fiziki-coğrafi və sosial-iqtisadi icmalını hazırlayıb təqdim edir.	1.3.2.IV. Kartoqrafik təsvirlərdən əldə etdiyi məlumatlara əsasən ərazilərə aid icmal hazırlayıb təqdim edir. 1.3.2.III. Kartoqrafik təsvirlərə əsasən verilmiş ərazinin fiziki-coğrafi və iqtisadi-sosial xüsusiyyətlərini əlaqələndirir. 1.3.2.II. Kartoqrafik təsvirlərə əsasən regionları sosial-iqtisadi və fiziki-coğrafi baxımdan fərqləndirir. 1.3.2.I. Kartoqrafik təsvirlərə əsasən hər hansı ərazini fiziki – coğrafi və iqtisadi–sosial baxımdan təsvir edir.
2. Təbiət		
2.1.	Coğrafi təbəqədə baş verən hadisə və proseslər arasında fiziki-coğrafi və iqtisadi-coğrafi əlaqələrə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir	2.1.QS.4. Coğrafi təbəqədə baş verən hadisə və proseslər arasında fiziki-coğrafi və iqtisadi-coğrafi əlaqələrə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirməsinə dair qiymətləndirmə sxemi.

2.1.1.	Geoloji və tektonik proseslərin Azərbaycanın və dünyanın digər ölkələrinin iqtisadiyyatına təsirini qiymətləndirir.	2.1.1.IV. Ərazilərin geoloji-tektonik xüsusiyyətlərinin ölkələrin iqtisadiyyatına təsirinə dair nümunələr gətirir. 2.1.1.III. Ərazilərin geoloji-tektonik xüsusiyyətləri ilə ölkələrin iqtisadiyyatını əlaqələndirir. 2.1.1.II. Mineral ehtiyatlarının regionlar üzrə paylanması təhlil edir. 2.1.1.I. Faydalı qazıntıları müxtəlif əlamətlərinə görə qruplaşdırır.
2.1.2.	Azərbaycanın və dünyanın müxtəlif region və ölkələrinin iqtisadiyyatına iqlimin təsirini qiymətləndirir.	2.1.2.IV. Azərbaycanda və dünyanın müxtəlif region və ölkələrinin iqtisadiyyatında iqlimdən istifadə edilməsinə dair layihə təqdim edir. 2.1.2.III. Azərbaycanın və dünyanın müxtəlif region və ölkələrinin iqtisadiyyatında rolunu əsaslandırır. 2.1.2.II. Hava proqnozlarının verilməsinin Azərbaycanın və dünyanın müxtəlif region və ölkələrinin iqtisadiyyatında əhəmiyyətini təhlil edir. 2.1.2.I. İqlimin Azərbaycanda və dünyanın müxtəlif region və ölkələrində iqtisadiyyata təsirini izah edir.
2.1.3.	Su ehtiyatlarının Azərbaycanın və dünyanın müxtəlif region və ölkələrinin iqtisadiyyatında rolunu qiymətləndirir.	2.1.3.IV. Hidroehtiyatlardan istifadə imkanlarına dair icmal hazırlayır. 2.1.3.III. Azərbaycanda və dünyanın müxtəlif regionlarında hidroehtiyatlardan istifadənin istiqamətlərini təhlil edir. 2.1.3.II. Hidroehtiyatlardan istifadənin əhəmiyyətini izah edir. 2.1.3.I. Dünya okeanı və quru sularndakı bioehtiyatların paylanmasını şərh edir.
2.1.4.	Azərbaycanda və dünyanın müxtəlif regionlarında bioloji ehtiyatlarla təminatlılığı iqtisadi cəhətdən qiymətləndirir.	2.1.4.IV. Bioloji ehtiyatlardan istifadə imkanlarına dair proqnozlar verir. 2.1.4.III. Bioloji ehtiyatlardan regionlar üzrə istifadə istiqamətlərini əsaslandırır. 2.1.4.II. Azərbaycan və dünyanın müxtəlif regionlarında bioloji ehtiyatlarla təminatlılığı təhlil edir. 2.1.4.I. Bioloji ehtiyatların müxtəlifliyini izah edir.
3. Cəmiyyət		
3.1.	Region və ölkələrin müasir siyasi vəziyyətinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir	3.1.QS.5. Region və ölkələrin müasir siyasi vəziyyətinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirməsinə dair qiymətləndirmə sxemi.
3.1.1.	Dünya ölkələrini müxtəlif əlamətlərinə görə sistemləşdirir.	3.1.1.IV. Dünya ölkələrinin müxtəlif əlamətlərini regionlar üzrə təhlil edir. 3.1.1.III. Ölkələrin müxtəlif əlamətlərinin onların iqtisadi inkişafına təsirini izah edir. 3.1.1.II. Ölkələri regionlar üzrə qruplaşdırır. 3.1.1.I. Dünya ölkələrini müxtəlif əlamətlərə görə fərqləndirir.

3.1.2.	Dünya ölkələrinin idarəetmə formalarını təhlil edir.	3.1.2.IV. Ölkələrin idarəetmə formalarını onların iqtisadi, sosial və tarixi inkişafı ilə əlaqələndirir. 3.1.2.III. Ölkələri idarəetmə formalarına görə regionlar üzrə qruplaşdırır. 3.1.2.II. Ölkələri idarəetmə formalarına görə fərqləndirir. 3.1.2.I. Ölkələrin idarəetmə formalarının mahiyyətini izah edir.
3.1.3.	Dünyanın siyasi xəritəsində baş verən dəyişiklikləri qiymətləndirir.	3.1.3.IV. Müasir dövrdə siyasi xəritədə baş verəcək dəyişikliklərə dair proqnoz verir. 3.1.3.III. İnkişaf səviyyəsi fərqli olan ölkələrin xüsusiyyətlərini təhlil edir. 3.1.3.II. Siyasi xəritədə baş verən kəmiyyət və keyfiyyət dəyişikliklərini fərqləndirir. 3.1.3.I. Dünyanın siyasi xəritəsinin formalaşma mərhələlərini şərh edir.
3.1.4.	Siyasi münaqişələrin cəmiyyətdə və xəritədə yaratdığı dəyişikliklərə dair icmal hazırlayıb təqdim edir.	3.1.4.IV. Siyasi münaqişələrin həll olunmasına dair layihələr təqdim edir. 3.1.4.III. Siyasi münaqişələrin həll edilməsi üçün beynəlxalq təşkilatların rolunu qiymətləndirir. 3.1.4.II. Dünyada baş verən siyasi münaqişələri sistemləşdirir. 3.1.4.I. Ölkələrin geosiyasi mövqeyinin rolunu izah edir.
3.2.	Region və ölkələrin sosial müxtəlifliyinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.	3.2.QS.6. Region və ölkələrin sosial müxtəlifliyinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirməsinə dair qiymətləndirmə sxemi.
3.2.1.	Əhalinin artımı və onunla bağlı problemləri əsaslandırır.	3.2.1.IV. Əhalinin artımının yaratdığı problemlər və onların həlli yollarına dair proqnozlar verir. 3.2.1.III. Əhalinin artımının regionlar üzrə fərqlilliyini təbii-iqtisadi-sosial amillərlə əlaqələndirir. 3.2.1.II. Dünya ölkələrini və ölkədaxili regionları əhalinin artımına görə fərqləndirir. 3.2.1.I. Əhalinin artımını tarixi-coğrafi baxımdan izah edir.
3.2.2.	Əhalinin tərkibinin müxtəlifliyi və onun səbəblərini qiymətləndirir.	3.2.2.IV. Əhalinin tərkibinin müxtəlifliyi ilə bağlı problemləri qiymətləndirir. 3.2.2.III. Əhalinin tərkibinin regionlar üzrə fərqli olmasını yaranan amilləri təhlil edir. 3.2.2.II. Əhalinin tərkibinin müxtəlifliyini regionlar üzrə qruplaşdırır. 3.2.2.I. Əhalini tərkibinin müxtəlifliyini izah edir.

3.2.3.	Azərbaycan, müxtəlif regionlar və ölkələr üzrə əhalinin yerləşməsini və müxtəlifliyini təhlil edir.	3.2.3.IV. Məskunlaşma və əhalinin digər xüsusiyyətləri ilə bağlı problemlərin həlli yollarına aid proqnozlar verir. 3.2.3.III. Məskunlaşmanın forma və modellərini, əhalinin müxtəlifliyi ilə bağlı problemləri müqayisə edir. 3.2.3.II. Əhalinin məskunlaşmasına və müxtəlifliyinə təsir edən amilləri izah edir. 3.2.3.I. Əhalinin məskunlaşmasının və müxtəlifliyinin müasir vəziyyətini şərh edir.
3.2.4.	Demoqrafik göstəriciləri fərqli üsullarla təqdim edir.	3.2.4.IV. Demoqrafik göstəriciləri təhlil edərək nəticələri təqdim edir. 3.2.4.III. Statistik göstəricilərə əsasən əhaliyə aid müxtəlif sxem və diaqramları təhlil edir. 3.2.4.II. Əhalinin yaş-cins piramidalarını izah edir. 3.2.4.I. Əhalinin təbii artımına dair nisbətən sadə hesablamalar aparır.
3.3.	Region və ölkələrin iqtisadi müxtəlifliyinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir	3.3.QS.6. Region və ölkələrin iqtisadi müxtəlifliyinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirməsinə dair qiymətləndirmə sxemi.
3.3.1.	İqtisadi anlayış və qanunları cəmiyyətin iqtisadi inkişafı ilə əlaqələndirir.	3.3.1.IV. İqtisadi anlayış və qanunların cəmiyyətin iqtisadi inkişafına təsirini dəyərləndirir. 3.3.1.III. İqtisadi inkişaf modellərinin əhalinin həyat səviyyəsinə təsirini izah edir. 3.3.1.II. İqtisadi sistemləri müqayisə edir. 3.3.1.I. İqtisadiyyatın ümumi anlayış və terminlərini izah edir.
3.3.2.	Təsərrüfatın ərazi və sahəvi strukturunu qiymətləndirir.	3.3.2.IV. Təsərrüfatın inkişafına və strukturuna ETİ-nin təsirini qiymətləndirir. 3.3.2.III. Təsərrüfat sahələrinin yerləşmə prinsiplərini təhlil edir. 3.3.2.II. Dünya təsərrüfatı sahələrinin paylanması izah edir. 3.3.2.I. Dünya təsərrüfatı və onun ayrı-ayrı sahələrinin quruluşunu təsvir edir.
3.3.3.	Dünyanın müxtəlif regionları, ölkələri və Azərbaycanda iqtisadiyyatın inkişaf xüsusiyyətlərini təhlil edir.	3.3.3.IV. Region və ölkələrdə iqtisadiyyatın inkişafına dair proqnozlar verir. 3.3.3.III. Region və ölkələrdə təsərrüfatın quruluşunu və inkişafını müxtəlif amillərlə əlaqələndirir. 3.3.3.II. Region və ölkələrdə təsərrüfatın müasir vəziyyətini təhlil edir. 3.3.3.I. Dünyanın region və ölkələrini iqtisadiyyatın ixtisaslaşmasına görə fərqləndirir.

3.3.4.	İqtisadi göstəriciləri fərqli üsullarla təqdim edir.	3.3.4.IV. İqtisadi göstəricilərlə ölkədə iqtisadi inkişafa dair yeni modellər tərtib edir. 3.3.4.III. İqtisadi göstəriciləri əhalinin həyat səviyyəsi ilə əlaqələndirir. 3.3.4.II. İqtisadi göstəricilər əsasında hesablamalar aparır. 3.3.4.I. İqtisadi göstəriciləri müəyyən etmək üçün tələb olunan üsulları seçir.
3.3.5.	Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın ölkələrin siyasi və iqtisadi həyatında rolunu qiymətləndirir.	3.3.5.IV. Beynəlxalq inteqrasiyanın ölkələrin siyasi-iqtisadi həyatında rolunu qiymətləndirir. 3.3.5.III. Beynəlxalq iqtisadi təşkilatların müxtəlif problemlərin həllində iştirakını təhlil edir. 3.3.5.II. Beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin formalarını fərqləndirir. 3.3.5.I. Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın mahiyyətini izah edir.
3.3.6.	Cəmiyyətin sosial-iqtisadi həyatı üçün davamlı inkişaf konsepsiyasının zəruriliyini əsaslandırır.	3.3.6.IV. Davamlı inkişafın bəşəriyyətin gələcəyi üçün rolunu dəyərləndirir. 3.3.6.III. Təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadənin zəruriliyini əsaslandırır. 3.3.6.II. Bəşəriyyətin qlobal problemlərini izah edir. 3.3.6.I. Təbii ehtiyatları müxtəlif əlamətlərinə görə qruplaşdırır.

III. Resurslar

3.1. Coğrafiya kabinetinin minimum tələblərə uyğun təchizatı

Nö	Resursun və maddi-texniki vasitələrin adı	Təyinatı	Qeyd
I Texniki avadanlıq			
1.1.	Televizor	Müəllim və şagird	
1.2.	Proyektor	Müəllim və şagird	
1.3.	Kompüter	Müəllim və şagird	
1.4.	Elektron lövhə	Müəllim və şagird	
1.5.	Telluri cihazı	Müəllim və şagird	
II Təsviri əyani vasitələr			
2.1.	Qlobus: fiziki, siyasi, lal qlobus (meridian və paralellər)	Müəllim və şagird	
2.2.	Səyyah və coğrafiyaçıların portretləri	Müəllim və şagird	
2.3.	Divar xəritələri: Dünya xəritələri: Dünyanın fiziki xəritəsi Dünyanın siyasi xəritəsi Dünyanın iqlim qurşaqları xəritəsi Dünyanın təbii zonalar xəritəsi Dünyanın faydalı qazıntılar xəritəsi Yer qabığının quruluşu xəritəsi Yarımkürələrin fiziki xəritəsi Coğrafi kəşflər xəritəsi Materiklərin (Avrasiya, həmçinin Avropa və Asiyanın, Şimali Amerika, Cənubi Amerika, Afrikanın) fiziki və siyasi xəritələri, Avstraliya və Antarktidanın fiziki xəritəsi, Okeanların xəritəsi (bütün xəritələr Azərbaycan dilində) Azərbaycanın xəritələri: fiziki, oroqrafik, geomorfoloji, geoloji, iqlim, iqlim tipləri, torpaq tipləri, landşaft, siyasi-inzibati		
2.4.	Üçölçülü xəritələr	Müəllim və şagird	
2.5.	Atlas: 6-11 -ci siniflər (Azərbaycan və rus dillərində)	Müəllim və şagird	
2.6.	Xəritə-sxemlər	Müəllim və şagird	
2.7.	Məktəbin yerləşdiyi məkanın planı	Müəllim və şagird	
2.8.	Topoqrafik xəritələr	Müəllim və şagird	
2.9.	Kontur xəritələr (vərəq şəklində və divar üçün): Dünya, ayrı-ayrı materiklərin adı və siyasi kontur xəritələri, Azərbaycanın müxtəlif məzmunlu (fiziki, inzibati, iqlim və s.) kontur xəritələri	Müəllim və şagird	
2.10.	Plakatlar (coğrafi prosesləri və obyektləri əks etdirən şəkil, sxem və qrafiklər)	Müəllim və şagird	
2.11.	Mövzular və bölmələr üzrə paylama materialları	Müəllim və şagird	
III Ədəbiyyat			
3.1.	Coğrafi ensiklopediya	Müəllim və şagird	
3.2.	Coğrafiya dərslikləri (VI-XI siniflər)	Müəllim və şagird	

3.4.	Müəllim üçün metodik vəsaitlər (VI-XI siniflər)	Müəllim	
3.5.	Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi vəsaitləri	Müəllim	
3.6.	Coğrafiyaya aid bədii ədəbiyyat	Müəllim və şagird	
3.7.	Elektron multimedia dərslikləri	Müəllim və şagird	
3.8.	Test kitabları	Müəllim və şagird	
3.9.	Coğrafiyaya aid disklər	Müəllim və şagird	
3.10.	İş dəftərləri	Şagird	
IV Həcmli əyani vəsaitlər			
4.1.	Günəş sisteminin modeli	Müəllim və şagird	
4.2.	Dağ maketi	Müəllim və şagird	
4.3.	Düzənlik maketi	Müəllim və şagird	
4.4.	Vulkan konusu maketi	Müəllim və şagird	
4.5.	Çay dərəsinin maketi	Müəllim və şagird	
4.6.	Antiklinal və sinklinal maketi	Müəllim və şagird	
4.7.	Horst və qraben maketi	Müəllim və şagird	
4.8.	Okean dibi relyefinin maketi	Müəllim və şagird	
4.9.	Blok diaqramlar	Müəllim və şagird	
V Herbarilər			
5.1.	Bitki yarpaqlarının herbarisi (Dünyada və Azərbaycanda çox yayılan və endemik bitkilərin)	Müəllim və şagird	
5.2.	Faydalı qazıntı nümunələri	Müəllim və şagird	
5.3.	Torpaq tipləri nümunələri	Müəllim və şagird	
5.4.	Süxur nümunələri	Müəllim və şagird	
6. Müxtəlif alətlər			
6.1.	Nivelir	Müəllim və şagird	
6.2.	Məsafəölçən	Müəllim və şagird	
6.3.	Qnomon	Müəllim və şagird	
6.4.	Planşet	Müəllim	
6.5.	Menzula	Müəllim və şagird	
6.6.	Yağışölçən	Müəllim və şagird	
6.7.	Ruletka	Müəllim və şagird	
6.8.	Qarölçən	Müəllim və şagird	
6.9.	Çöl pərgəri	Müəllim və şagird	
6.10.	Vizir xətkəsi	Müəllim və şagird	
6.11.	Transportir	Müəllim və şagird	
VI Ölçü cihazları			
7.1.	Termometr	Müəllim və şagird	
7.2.	Kompas	Müəllim və şagird	
7.3.	Barometr-aneroid	Müəllim və şagird	
7.4.	Hiqrometr	Müəllim və şagird	
7.5.	Flüger	Müəllim və şagird	

7.6.	Anenometr	Müəllim və şagird	
7.7.	Günəş saati	Müəllim və şagird	
7.8.	Teodolit	Müəllim və şagird	
7.9.	Bussol	Müəllim və şagird	
7.10.	Qum saati	Müəllim və şagird	
7.11.	Kurvimetr	Müəllim və şagird	

IV. Tezaurus

Coğrafiya – Yer kürəsinin təbiətini öyrənən elmlərdən biridir. Sözüün hərfi mənası “Yeri təsvir etmək” deməkdir. Yunancadan “qeo” – yer, “qrapho” – təsvir edirəm kimi tərcümə edilir. Fiziki və iqtisadi coğrafiya onun əsas sahələridir.

Endogen proseslər – Yer qabığının daxili qüvvələrinin təsiri ilə daxildə baş verən proseslərdir.

Ekzogen proseslər – Yer səthində və litosferin üst hissəsində günəş enerjisi, ağırlıq qüvvəsi və orqanizmlərin fəaliyyəti nəticəsində yaranan qüvvələrin təsiri ilə gedən proseslərdir.

Fiziki coğrafiya – Yer in coğrafi təbəqəsini, onun tərkibini, komponentlərini, onlar arasında olan əlaqələri, təbəqələrin inkişaf tarixini və istiqamətlərini öyrənir.

İqtisadi və sosial coğrafiya – təbii şərait və ehtiyatlardan istifadə edilməsini, təsərrüfatın və əhalinin yerləşməsi prinsiplərini öyrənir.

İqlim (yun. κλίμα (klimatos)) — havanın çoxillik rejimi.

Relyef (Relief) — Yer səthindəki girinti–çıxıntıların cəminə deyilir. Relyefin səciyyəsi onun genezisinin (tektonik, suffozion, buzlaq-akkumulyativ, buzlaq-erozion, eol formaları və s.) və formalarının (geomorfologiyasının) öyrənilməsinə əsaslanır.

Kartoqrafiya və ya Xəritəşünaslıq (yun. χάρτης — “xəritə” və γράφειν – “çəkmək”) - coğrafi xəritələr və digər kartoqrafik əsərlər, onların yaradılması və istifadə edilməsi üsulları haqqında elm.

Kartoqrafik təsvir vasitələri – xəritə, qlobus və plan.

Tektonika - geologiya elminin sahəsi. 1. Yer qabığının tektonik deformatsiyalarının məcmusu və onların inkişaf tarixilə əlaqədar olan müəyyən bir hissənin quruluşu. 2. Yer qabığının geoloji strukturlarının quruluşu, onların yerləşmə və inkişaf qanunauyğunluqları haqqında təlim.

Məzmun xətti – coğrafiya fənni üzrə ümumi təlim nəticələrinin reallaşmasını təmin etmək üçün müəyyən olunan məzmunun zəruri hissəsidir.

Məzmun standartı – təhsil alanların bilik və bacarıq səviyyəsinə qoyulmuş dövlət tələbidir.

Təlim strategiyası – təhsil prosesində istifadə olunan forma, metod, üsul və vasitələrin məcmusudur.

Fənn kurikulumu – fənn üzrə fəaliyyətləri istiqamətləndirən konseptual sənəddir.